

ÇEVİRİ**EYYÛBÎLER DÖNEMİNDE MİSİR'DA SÜNNİLİĞİN YERLEŞMESİNDE İRANLI ÂLİMLER'İN ROLÜ***

The Role of the Iranian Scholars to Establish of Sunnism in Egypt During the Ayyubid Period

Ulemâ-yı İrânî ve Tesbît-i Tesennün der Mısır Ahd-i Eyyûbî

Hüseyin Müfteharî

Doçent Dr., Terbiyet-i Muallim Üniv., Tarih Bölümü, Tahran, İran.

Alirza Eşterî Tafreşî

Dr. Öğr. Üyesi, İmam Humeyni Üniv. Sosyal Bilimler Bölümü, Kazvin, İran.

Ali Receblû

Dr. Öğr. Üyesi, Zehra Üni. Tarih ve Medeniyet Bölümü, Tahran, İran.

Muhammed Huseyin Manzur el-Eşdâd

Dr. Öğr. Üyesi, Terbiyet-i Müderris Üniv. Tarih Bölümü, Tahran, İran.

ÇEVİREN

Bedrettin BASUĞUY

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Assist. Prof., Bingol University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Bingol,
Turkey

bedricanan@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-7655-7559

DOI: 10.34085/buifd.840486

Öz

Fâtımîlerin yıkılmasını müteâkip Eyyûbîlerin hâkimiyeti ele geçirmesiyle birlikte Mısır'da İsmâîlî hilâfetin yerini, Sünnî Abbâsî hilâfetin bir parçası ve savunucusu olan Eyyûbî devleti aldı. Bu değişim, Eyyûbîler tarafından himâye edilen Sünnîliğin toplumsal tabanını genişletmesi de dâhil sosyal ve siyasal alanlarda bir sürü gelişmeyi beraberinde getirdi. Bu gelişmelerin önemli bir bölümü ise Mısır'ın resmî eğitim sisteminde yaşandı. Mısır'da Sünnîliğin yayılmasını ve medreselerin yaygınlaşmasını sağlayan bu dönüşümde İranlı âlimlerin özel bir rolü bulunmaktadır. Bu âlimlerin Mısır'daki eğitim sistemini etkilemesiyle, Eşârî kelâmın yayılması gibi bir takım ictimâî ve fikrî değişimler meydana geldi ve Sünnî geleneği savunan seçkin bir sınıf yetişti. Yaklaşık iki asır süren Fâtımî hâkimiyetinden sonra ortaya çıkan bu seçkin sınıf, Sünnî toplumun ihtiyaçlarını gidermede önemli bir rol oynadı.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Eyyûbîler, Mısır, İran, Sünnî, Âlim, Göç, Medrese.

Abstract

After the collapse of the Fatimids and the seizure of power by the Ayyubids, an important sectarian change took place in Egypt. With this change, the Ismaili caliphate was replaced by the Ayyubid state, which was a part and defender of the Sunni Abbasid Caliphate. This change brought many developments in the social and political spheres, including the expansion of the social base of Sunnism, which was patronized by the Ayyubids. A significant part of these developments took place in Egypt's official

* Bu makale, *Târîh ve Temeddün-i İslâmî* adlı dergide yayımlanan "Ulemâ-yı İrânî ve Tesbît-i Tesennün der Mısır Ahd-i Eyyûbî" (7/13, Bahar-Yaz 2011) başlıklı Farsça makalenin tercümesidir.

education system. Iranian scholars have a special role in this transformation, which led to the spread of Sunnism and the spread of madrasahs in Egypt. With the influence of these scholars on the Egyptian education system, a number of social and intellectual changes took place, such as the spread of Ashari theology, and an elite class was raised who defended the Sunni tradition. This elite class, which emerged after nearly two centuries of Fatimid rule, played an important role in meeting the needs of the Sunni community.

Keywords: İslamic History, Ayyubids, Egypt, Iran, Sunni, Scholar, Migration, Madrasah.

Giriş

Fâtımî hilâfeti Mısır'da yaklaşık iki asır hüküm sürdükten sonra 567/1171'de yıkıldı ve Eyyûbîler iktidara geldi. Bu iktidar değişikliğiyle Mısır, Abbâsî hilâfetine geri dönerken Sünnîlik bölgede yeniden resmiyet kazandı. Fâtımî hilâfedinin İsmailî karakteri ile Eyyûbî devletinin Sünnî karakteri arasındaki temel farktan dolayı, iktidarın el değiştirmesi Mısır'da önemli siyasi ve sosyal değişimleri de beraberinde getirdi. Bu değişimlerin önemli bir kısmı ise eğitim sistemi yoluyla şekillendi. Fâtımîler, Fâtımî dâîlerin eğitilmesini, felsefî ilimlerin ve İsmailî inançların öğretilmesini hedefleyen, Dârü'l-ilm, Dârü'l-hikme ve el-Ezher başta olmak üzere mescitlerde gerçekleştirilen kendilerine has bir eğitim sistemini uyguluyorlardı.¹ Buna mukabil Eyyûbîler, fıkıh ilimleri, hadis ve Eşârî kelâm gibi Sünnî toplumun eğitilmesine yönelik ilimlerin öğretimini amaçlayan ve medreselerde tatbik edilen bir eğitim sistemini benimsediler.²

Mısır'da Sünnîler, Fâtımîlerin yıkılışı esnasında toplumun ekseriyetini teşkil ettikleri halde, yaklaşık iki asır süren Fâtımî hâkimiyetinin etkisiyle kendilerine öncülük edecek mümtaz bir âlimler topluluğundan yoksun kaldıkları için ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir eğitim sistemini kuracak dinamiklerden de mahrum kalmışlardı. Sünnî toplumun arzuladığı yeni eğitim sisteminin kurulması ancak İranlı bir grup âlimin İran ve Irak menşeli düşünsel ve kültürel birikimleriyle birlikte Mısır'a hicret etmesinden sonra gerçekleşebildi.

Bu çalışmada Eyyûbîler döneminde Mısır'a intikal eden İranlı âlimlerin durumu, bu âlimlerin Mısır eğitim sisteminin şekillenmesinde ve Mısırlı yeni bir âlim sınıfının yetiştirilmesinde oynadıkları rol ele alınacaktır.

Mısır'daki İranlı âlimlerin incelenmesi, bu âlimler arasında bir sınıflandırma imkânı da sağlayacaktır. Mısır'a göç eden İranlı âlimlerin bir kısmı sırf tedris faaliyetleriyle uğraşmış, seçkin birer müderris olarak vazifelerini ifa ettikleri ve Eyyûbî sultanlarının güvenini kazandıkları halde devlet dairelerinde herhangi bir görev almamışlardır. Diğer bir kısmı ise medreselerde yürüttükleri tedris faaliyetlerinin yanı sıra devlet kurumlarında da önemli görevler üstlenmiş ve böylece hem birer müderris hem de birer devlet adamı olarak Mısır toplumunda önemli bir rol oynamışlardır. Bu çalışmada Sünnîliğe ve Sünnî mezheplere hizmetleri noktasında bu iki grup birlikte ele alınacaktır.

¹ Ahmed Şelebî, *Târîh-i Âmûzeş der İslam*, çev. Muhammed Hüseyin Sakit (Tahran: Defter-i neşr-i ferheng-i İslamî, 1371), 156-157; Abdullah Nâsırî Tâhirî, *Fâtımîyân der Mısır*, (Kum: Pejuhişkede-i Havza ve Dânişgâh, 1379), 135-141; George Makdisi, *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West* (Edingurg: Edinburgh University Press 1981), 181, 306.

² Makdisi, *The Rise of Colleges*, 181, 306.

1. Müderris Âlimler

Ebû Tâhir es-Silefî: Fâtîmîler'in son dönemi ile Eyyûbîler'in ilk döneminde Mısır'da yaşayan önemli İran'lı âlimlerden biri, Ebû Tâhir es-Silefî'dir. el-Hâfız Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed es-Silefî (Silefe/Se-lebe)³ el-İsfahânî eş-Şafîî (ö. 576/1180), 472/1078 civarında İsfahan'da doğdu.⁴ İslâmî ilimlerdeki eğitimine, bir taraftan Sünnî Selçuklu devletinin mühim iktidar merkezlerinden, diğer yandan İsmailî dâilerin ve destekçilerinin ilgi odaklarından biri olan İsfahan'da başladı.⁵

es-Silefî, İsmailî faaliyetlerin karşısında ve Sünnî düşüncenin hizmetindeki önemli merkezlerden biri olan İsfahan'daki Nizamiye medresesinde eğitimini pekiştirdi. Daha sonra Bağdat'a giden es-Silefî, Sünnî eğitimin üst düzey kurumlarından biri olan Bağdat Nizâmiyesi'nde eğitimini devam ettirdi. Fakat Bağdat'a gittiğinde ilmî ve ferdî şahsiyetinin şekillendiği görülmektedir. Bu yüzden İsfahan muhitinin es-Silefî üzerindeki tesiri Bağdat'ın etkisinden daha ziyade olmalıdır. Yine de Bağdat Nizâmiyesi'ne gelişi, ilim camiasında etkili bir âlim olarak tanınmasında önemli bir âmil olarak kabul edilmektedir.⁶

es-Silefî birkaç sene Bağdat'ta ikâmet ettikten sonra Mısır'a gitti ve 511/1117'de İskenderiye'ye yerleşti.⁷ es-Silefî'nin İskenderiye'ye gelişi Sünnîler için güçlü bir motivasyon kaynağı oldu. Fâtîmîlerin Sünnî veziri İbn Sallâr, es-Silefî'nin ders okutması için İskenderiye'de "Hâfiziye" adında bir medrese kurdu.⁸

Eyyûbîler döneminde Mısır'da yetişen çok sayıda âlim, müderris, hatîp, kadı ve siyasetçi Hâfiziye Medresesi'nde es-Silefî'den hadis ve fıkıh dersleri aldı. Tâceddîn Ebû'l-Fazl Muhammed b. Yusuf Gaznevî el-Hanefî, Abdurrahman b. Mekkî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebû Hâc b. Saîd b. Kâid el-Hilâlî gibi âlim ve müderrisler; İbn Ebû'l-Futûh, Ahmed b. Hadîd, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hasan el-Lahmî, Yunus b. Bedrân b. Fîrûz b. Saîd, Ebû Muhammed Câmi' b. Bâkî et-Temîmî gibi kadılar; Dîvânü'l-inşâ sorumlusu Mansûr b. Cerrâh ile İbn Şûkr ve Kâdî el-Fâzıl gibi dönemin önde gelen devlet adamı ve vezirleri es-Silefî'den ders alan önemli şahsiyetler arasında yer almaktadır.⁹ Keza Sultan Salâhaddîn, çocukları, kardeşleri ve yeğeni

³ Bu ismin manasıyla ilgili farklı görüşler dile getirilmiştir. Görünürde bu isim, dedesinin dudaklarından birinin iki parçalı yapısından dolayı üç dudaklı anlamındaki "se-lebe" den gelmiştir. Bkz. Cl. Gilliot, "al-Silafi", *EP*, IX/607-609.

⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*, thk. İhsân Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1968), I/105-107; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire 1375, VI/87; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, ts.), XII/307.

⁵ İkbâl Aştîyânî *Târîh-i İrân* (Tahrân: İntişarât-ı Tahrân, 1382), hş. 547-548; Nurullah Kesaî, *Mukaddime-i ber Tercüme-i Kitâb-i Târîh-i Danişgâhha-yi Bozorg-i İslamî*, Eser-i Abdurrahman Çanime (Tahrân: İntişarât-i Danuşgâh-i Tahrân, 1377), hş., 28.

⁶ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/105-107; İbn Tağrîberdî, *en-Nücüm*, VI/87.

⁷ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/105-107; İbn Tağrîberdî, *en-Nücüm*, VI/87; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII/307.

⁸ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/105-107.

⁹ Münzirî, *et-Tekmilê li vefeyâti'n-nekâle*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, (Necf: 1968-1971), IV/354, 400-401; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI/254-258; el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye fi tabkâti'l-Hanefiyye*, (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Osmâniyye, 1408), II/147-148; Makrîzî, *el-Mukaffa'l-kebîr*, neşr. Muhammed el-Aylâvî (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1407), II/145; IV/180; Ebû Şame, *Zeylu Terâcimi'l-karneyn es-sâdisi ve's-sâbi'*, neşr. Muhammed el-Kevserî, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1974), 148; Nuaymî, *ed-Dâris fi Târîhi'l-medâris*, neşr. İbrahim Şemsuddin, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), I/186; Sübkî, *Tabakâtu's-Şafiiyyeti'l-kübra*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv-Mahmûd Muhammed et-Tanahî, (Cize: Dâru Hecl li't-tibâe, 1992), VIII/137; Üdfüvî, *et-Tâlî'u's-sa'idü'l-câmi' esmâ'e nücebâ'i's-sa'id*, thk. Sad Muhammed Hasan, (Kahire: ed-Dâru'l-Misriyye li't-te'lif, 1966), 436-437.

Takiyyüddîn Ömer (Salâhaddîn'in Mısır nâibi) de es-Silefî'nin ilim meclisine katılmış ve kendisinden istifâde etmişlerdir.¹⁰

es-Silefî, Eyyûbîler dönemi Mısır'ın en etkili müderrisi olarak kabul edilebilir. Eyyûbîler döneminde yaşayan seçkin bir âlimler gurubunun ona nisbetle "Ashâbü's-Silefî" olarak anılmaları, âlimlerin yetiştirilmesindeki etkinliğinin güçlü bir kanıtıdır. Daha ziyade hadis dersleri veren es-Silefî, özellikle İskenderiye'de hadisin yanı sıra Şafiî fıkhnın öğretilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. es-Silefî'nin İskenderiye'de Mâlikî fıkhnı öğretmesi ise şehirdeki Mâlikî nüfusun yoğunluğundan kaynaklanmakla birlikte onun Mâlikî fıkhnına duyduğu ilginin ve bu alandaki yetkinliğinin de açık bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹

el-Habûşânî: Eyyûbîler döneminde Mısır'da yaşayan diğer bir İranlı âlim, Ebü'l-Berekât Necmüddîn Muhammed b. Muvaffak el-Habûşânî eş-Şafiî'dir (ö.587/1191). 510/116 yılında Habûşân'da¹² doğan el-Habûşânî'nin ilmî ve ferdî şahsiyeti Silefî gibi daha çok İran'da şekillenmişti.¹³ İlk eğitimine doğduğu yerde başlayan Habûşânî daha sonra Nîşâbur veya Herat Nizâmiye'lerinde eğitimini pekiştirdi. Fıkhn ve Eş'ârî kelâmında Ebû Hamid Gazzalî'nin önde gelen öğrencilerinden olan Muhyiddîn Muhammed b. Yahya en-Nîşâbûrî'den İslâmî ilimleri okudu.¹⁴

Hayatının her aşamasında İsmailîler de dâhil olmak üzere akidesine muhalif kesimlerle sert bir mücadeleye girişen Habûşânî, Selâhaddîn'in Mısır'da vezirliğe getirildiği 564/1169 yılında Mısır'a gitti ve Fâtımîlerin ortadan kaldırılması sürecinde Selâhaddîn'in yanında yer aldı. Habûşânî, Kahire Camii'nde Abbasî halifesi adına ilk hutbenin okutulmasında ve son Fâtımî halifesi el-'Adid'in öldürülmesi fetvasının verilmesinde de önemli bir rol oynamıştır.¹⁵

Selahaddîn, Eyyûbî devletini kurduktan sonra, Habûşânî'nin önerisiyle 572/1176 yılında Karafe'de¹⁶ Şafiî'nin mezarının yanına Eyyûbîler döneminin en büyük medresesi olan "Salâhiyye'yi" kurdu. Şafiî'nin mezarının yanında inşa edilmesinden kaynaklanan itibarının yanı sıra oldukça büyük olan bu medrese çok sayıda talebe barındırıyordu.¹⁷ Salâhiyye

¹⁰ İbn Hallikân, *Vefeyât*, III/416; el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), II/149; el-Askalânî, *Ref'ul-isr an kudâti Mısır*, neşr. Hamid Abdullhamid, (Kahire: Matbaâtu'l-Emiriyye, 1957-1961), I/351.

¹¹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, (Dımaşk-Beyrut: 1931), I/175-176, 232; II/352; Yunûnî, *Zeylu Mir'rati'z-zaman*, (Haydarabâd: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1374), I/33-34.

¹² "Habûşân" şeklinde de zaptedilmiştir. Nîşâbûr'a bağlı büyük bir köydür. Bugünkü Koçan şehri aşağı yukarı burada kurulmuştur. Habûşân tarihine dair daha fazla bilgi için Habuşan" maddesine bakınız. (Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, (Beyrut: Daru Sadr, 1995).

¹³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV/239-240.

¹⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV/239-240; İbn 'İmad, *Şezeratu'z-zeheb*, II/288; Zehebî, *Siyeru Alami'n-nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut- Naim el-Arkusî, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1413), XXI, 204-207.

¹⁵ Ebû Şâme, *Kitâbu'r-ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn: en-uriyye ve's-Salahiyye*, thk. İbrahim ez-Zeybek, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1997), II/447; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III/111; IV, 239-240; İbn Kadî Şube, *Tabakâtu's-Şafiyye*, neşr. el-Hâfız Abdulalim Han, (Beyrut: Dâru'n-Nedve el-cedide, 1407), II/44; İbn 'İmad, *Şezerâtu'z-zeheb*, II/288; Kalkaşandî, *Subhu'l-a'şâ fi smaâti'l-inşâ*, (Kâhire: Vezâretu's-sekâfe ve'l-irşâdi'l-kavmî, ts.), X/91-98.

¹⁶ Karafe önde gelen pek çok Mısırlı âlimin defnedildiği Fustat'ın bir mahallesidir. Daha fazla bilgi için bakınız: Yakut, *Mu'cem*, "Karafe" maddesi.

¹⁷ İbn Cübeyr, *Rihle*, Beyrut, 1404 hk., s. 22; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Âyân*, IV/240; *Suyûtî*, *Abdurrahman, Hüsnü'l-muhâdara*, neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır, Daru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabîyye, 1967, II, 257; Makrizî, Ahmed b. Ali, *el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi zikri'l-hutet ve'l-âsâr*, Beyrut, Dâru Sadr, ts., II/185; Comb, x: 95-96.

Medresesi'nden geriye kalan bir kitâbe, medresenin sırf Şafiî fıkhnı ve Eş'ârî görüşleri yaymakla kalmayıp Habûşânî'nin önerisiyle kurulduğunu göstermektedir.¹⁸

İbn Hallikân'a göre Habûşânî'nin ilmine ve dindarlığına güvenen Selahaddîn, onun manevî nüfuzunun etkisi altında kalmıştı.¹⁹ Rivâyet edildiğine göre, bir keresinde Habûşânî, kendi görüşüne kulak vermediği için insanlar arasında asasıyla Selahaddîn'e öyle bir vurdu ki, sultanın sarığı düştü. Fakat sultanın buna cevabı sadece sükût ve saygı oldu.²⁰

Habûşânî, bilgi ve itikatta Gazzalî'nin etkisi altındaydı. O, İnan ve Irak'ta tahsili esnasında Gazzalî'nin Şafiî fıkhnına dair yazdığı *el-Vasît* adlı eserine *el-Muhît fi Şerhi'l-Vasît* adlı bir şerh yazdı. O, ezbere bilecek kadar *el-Vasît*'e hâkimdi. Habûşânî, daha sonra, âlimler ve talebeler tarafından çokça istifade edilen meşhur *Tahkîku'l-Vasît* adlı on altı ciltlik müstakil bir eser yazdı. Muhtemelen o, bu eserlerini medresesinde ders olarak da okutuyordu. Habûşânî, hadisi, *er-Risale el-Kuşeyriyye*'nin müellifi, ünlü Eş'ârî zahid Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî'nin (ö.465/1072) torunu aynı zamanda kendisinin de hocası olan Hibetu'r-Rahmân b. Abdurrahman b. Abdulkarim tarihiyle ders veriyordu.²¹

Habûşânî, tedris yönteminde İnan kültürünün, özellikle de Horasan kültürünün etkisi altındaydı. Mısırlılar onu İnan kültürünü yansıtan bu tarzından dolayı "Acemî" olarak adlandırmışlardı. O, tedris esnasında küçük bir sandalye üzerinde oturur, özel bir elbise giyer ve "tartar" veya "tartur" olarak adlandırılan çizgili yüksek bir külah takardı. Onun bu imajı, ilk başlarda Mısırlı öğrenciler tarafından oldukça garip karşılanmış, bazen de gülünç bulunmuştur.²²

Habûşânî, her ne kadar Şafiî fıkhnında ve hadiste seçkin bir müderris olsa da o, asıl şöhretini daha çok Eyyübîlerin kuruluşundan itibaren şeriatı Sünnî fıkhnına göre uygulama hususundaki tavizsiz tutumuna ve "emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker" görevini titizlikle yerine getirmesine borçludur. Onun bu şekilde Selahaddîn ve Eyyübî hanedanına mensup diğer hükümdarlar üzerinde tesis ettiği güçlü nüfuz, süratle Eyyübî devletinin sosyal politikalarına yön vermeye başladı. Habûşânî'nin şahsında belirginleşen bu durum aynı zamanda Eyyübî devleti ile Fatimî hilafetini ayıran mühim hususiyetlerden birini teşkil etmektedir.²³

Şihâbuddîn et-Tûsî: Eyyübîler döneminde Mısır'da etkili olan diğer bir âlim, meşhur fakih ve muhaddis Şihâbuddîn et-Tûsî'dir. Şihâbuddîn Ebu'l-Feth Muhammed b. Mahmûd et-Tûsî eş-Şafiî (ö. 598/1201), 522/1128 yılında Tus'ta dünyaya geldi. Fıkhn ilmini Nîşâbûr Nizâmiye

¹⁸ Bu kitabenin özet metni şöyledir:

بنيت هذه المدرسة باستدعاء الشيخ الفقيه الإمام ال (...). الزاهد نجم الدين ركن الإسلام قدوة الأنام مفتي الفرق أبو البركات بن الموفق الخهشاش، أدام الله توفيقه لفقيه أصحاب الشافعية، رضوان الله عليه الموصوفين بالأصولية الموحدة الأشعرية (على) الحشوية وغيرهم من المتدعة وذلك في شهر رمضان سنة خمس وسبعين وخمس مائة. Dussaud, R. (1932). Et. Combe, J. Sauvaget et G. Wiet. "Répertoire chronologique d'épigraphie arabe". Tome I. Un vol. in-4° de XII. Syria. Archéologie, Art et histoire, 13(3), 307-308.

¹⁹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV/239-240.

²⁰ Zehebî, *el-İber fi ahbâri men ğaber*, thk. Selahaddîn el-Muneccid, (Kuveyt: 1948), IV/242; Sübkî, *Tabakâtu's-Şafiyye*, VII/15.

²¹ Sübkî, *Tabakâtu's-Şafiyye*, VII/329.

²² İbn Zeyyat, *el-Kevekibu's-sâire fi tertibi'z-ziyâre*, neşr. A. Teymur, (Bağdat: Mektebetu'l-Musenna, 1907), 214-215; Sübkî, *Tabakâtu's-Şafiyye*, VII/329.

²³ İbn Kadî Şühbe, *Tabakatu's-Şafiyye*, II/44; İbn 'İmad, *Şezerâtu'z-zeheb*, II/288; Zehebî, *Siyer*, XX/454; XXI/206; Sübkî, *Tabakâtu's-Şafiyye*, IV/399; VII/16-17.

medresesinde Muhammed b. Yahya en-Nîşâbûrî ve Gazzalî'nin öğrencilerinden öğrenen Tûsî daha sonra Bağdat'ta tahsiline devam etti.²⁴

579/1183 yılında Mekke'ye giden Tûsî, oradan da Mısır'a gitti.²⁵ Mısır'da Selahaddîn'in yeğeni ve naibi Takiyuddîn Ömer tarafından sıcak bir şekilde karşılandı. Takiyuddîn Ömer, Tûsî'nin ders vermesi için Şevval 579/Ocak 1184'te Fatımîlere ait "Menâzilü'l-'izz" adıyla anılan bir binayı satın alarak çok sayıda vakıfla desteklenen bir medreseye çevirdi.

Tûsî, Eş'ârîliğin görüşlerinin ve öğretilerinin yayılmasında bu görüşü savunan diğer müderrislerden daha fazla rol oynadı. Bu konuda o kadar yoğun çalıştı ki iş, onun taraftarı olan talebelerle Eş'ârîliğe muhalif olan Hanbeli öğrenciler arasında sokak kavgalarına dönüştü. Eş'ârî kelamının tedrisine ilaveten Tûsî, fıkıh ve hadis öğretiminde de önemli bir rol oynadı. İbnü's-Sükerî olarak bilinen kadılar kadısı 'İmaduddîn Abdurrahman b. Abdulâlî el-Mısırî eş-Şafiî, İbnü'l-Cümmeyzî adıyla tanınan Bahauddîn Ali b. Hibetullah el-Lahmî, İbnü'l-Verrak olarak bilinen Abdurrahman b. Muhammed el-Kureşî el-Mısırî, Kadı Takiyuddîn Salih b. Bedr el-Mısırî ez-Zeftârî, Abdulkadir b. Ebî Abdillâh el-Bağdadî ve Kadı Osman b. Said es-Sanhacî el-Fâsî gibi Eyyubîler döneminin meşhur âlimleri, hatipleri ve müderrisleri onun talebeleri arasında yer almaktadır.²⁶

İbnü's-Sâbûnî: Dönemin diğer ünlü İranlı âlimi, İbnü's-Sâbûnî (ö.581/1185) idi. İbnü's-Sâbûnî adıyla tanınan Cemalüddîn Ebu'l-Feth Mahmud b. Ahmed b. Ali b. Mahmud, Mahmud b. Muhamed b. Melikşah'ın yakın adamlarından ve Horasan'ın büyük âlimlerinden biri olan İsmail b. Abdurrahman es-Sâbûnî eş-Şafiî'nin (ö. 449/1057) torunu idi.²⁷

Mısır'a Dımaşk yoluyla giden İbnü's-Sâbûnî'nin Dımaşk'ta ikamet ettiği dönem ile Selahaddîn'in Mısır'da yönetimi ele geçirdiği dönem aynı günlere denk geldi. Nureddîn Zengi'nin iltifatlarına mazhar olan İbnü's-Sâbûnî, Mısır'a Selahaddîn'in babası Necmeddîn Eyyûb'un da aralarında olduğu bir kafileyle birlikte gitti. İbnü's-Sâbûnî, Mısır'da İslâmî ilimleri öğretmekle meşgul oldu.²⁸ İbnü's-Sâbûnî'nin öğrencileri arasında Şemseddîn Ahmed b. Abdullah es-Seydelânî ve Ebu'l-Me'âlî Ahmed b. Hıdır es-Sûfî zikredilebilir.²⁹

Zâhirüddîn el-Fârisî: Sultan Selahaddîn döneminde Mısır'a giden diğer bir İranlı âlim, Zâhirüddîn Abdusselâm b. Muhammed el-Farisî eş-Şafiî idi. Fars vilayetinde dünyaya gelen Zâhirüddîn, İsfahan, Kirman ve Horasan'da Şafiî fıkıhı ve hadis başta olmak üzere İslâmî ilimleri tahsil etti. Aynı zamanda ünlü İranlı kelamcı ve filozof Fahreddîn er-Razî'nin talebesi olan Zâhirüddîn el-Farisî, önce Şam'a oradan da Mısır'a gitti. Mısır'a gider gitmez Selahaddîn tarafından bir medresenin müderrisliğine atanan Zâhirüddîn, Şafiî fıkıhının yanı sıra Hanefî fıkıhını da okutmuştur.³⁰

²⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, III/226-227; Makrizî, *el-Mukaffa*, VII/78; Münzirî, *et-Tekmile*, II/238.

²⁵ Münzirî, *et-Tekmile*, II/238; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV/224.

²⁶ Makrizî, *es-Sulûk li ma'rifeti düvâli'l-mulûk*, neşr. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), I/88; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV/224; Sehavî, *et-Tibru'l-mesbûk fi Zeyli's-sulûk*, (Kahire, ts.), 44; Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II/257-259; İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ali Şirinî, (Beirut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1408), X/32; İbn Kesîr *el-Bidâye*, XIII/24; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-zahire*, V/384; Ebu Şâme, *er-Ravzateyn*, II/182.

²⁷ İbn 'İmad, *Şezerâtu'z-zehab*, III/114; Zehebî, *Siyer*, XXXII/245; İbn Kadî Şühbe, *Tabakatu's-Şafiyye*, II/53; Sübkî, *Tabakât*, VIII/152, 325.

²⁸ Ebu Şâme, *er-Ravzateyn*, II/68.

²⁹ Zehebî, *Siyer*, XXII/85, 152.

³⁰ Sübkî, *Tabakât*, VII/180, VIII/81-96; Ebu Şâme, *er-Ravzateyn*, II/240.

Ebu'r-Rûh el-Beyhakî: Ebu'r-Rûh Mutahhar b. Ebî Bekr b. Hasan el-Beyhakî el-Habûşânî (ö. 607) meşhur Habûşânî'nin yeğeni olup İran'da dünyaya geldi. Nişâbur'da Ebu'l-Esed el-Kuşeyrî ve Ebu Bekr Ali b. Muhammed et-Tûsî gibi âlimlerden İslâmî ilimleri öğrendi. Ardından o da dayısı Habûşânî gibi Şam'dan Mısır'a gitti. Kahire'de Babü'l-Cevâniyye'deki bir mescitte imamlık yapan el-Beyhakî aynı zamanda orada tedrisle uğraştı. *Tekmile* müellifi tarihçi Münzirî ondan hadis dersleri almıştır.³¹

Sadreddîn b. Hamaveyh: Sadreddîn Muhammed b. Ömer b. Ali b. Muhammed b. Hameveyh el-Cüveynî (ö.617/1220) Horasanlı âlimlerden olup Nişâbûr Nizamiye medresesi müderrisi Şeyh Kutbeddîn Ebu'l Me'alî Mes'ud b. Mahmud b. Mes'ud en-Nîşâbûrî eş-Şafîî'nin damadıdır. Selaheddîn döneminde Mısır'a giden Sadreddîn, Habûşânî'nin ölümünden sonra Melik Adil tarafından Salahiyye medresesinin müderrisliğine atandı.³²

Selaheddîn'in ölümünden sonra el-Cüveynî, bu görevden azledildi.³³ Onun yerine İranlı diğer bir âlim el-Murtaza lakaplı Ebu'l Feth Nasr b. Muhammed b. Mukalled el-Kudaî eş-Şirazî atandı. Şirazî, eğitimini İran'da almıştı. Fıkıh ilmini Horasan'da Ebu Hamid Berûyî Tûsî'den (ö.567/1171) öğrenden Şirazî, onun etkisinde kalarak Eş'arî itikadına sıkıca bağlanmıştı. Şirazî'nin etkisiyle Ebu Hamid Berûyî'nin fıkıh ile ilgili eserlerinden olan *el-Muktarah fi'l-Mustalah* adlı kitabı Mısır'da öğrenciler ve müderrisler arasında ilgi gören ders ve mütalaa kitapları arasına girmişti.³⁴

[Muhammed Ali en-Nevkânî]: Mısır'da bulunan bir diğer Horasanlı âlim Ebu Abdillah Muhammed b. Muhammed b. Ebi'l Ali en-Nevkânî, 549/1154 yılında Meşhed yakınlarındaki Nevkân'da doğdu ve 627/1229 senesinde vefat etti. O, Horasan, Zencan, Tebriz ve Bağdat'ta eğitim gördü. Nevkânî, Mısır'da Salahiyye medresesinde ikamet ederdi ve orada tedris faaliyetleriyle meşgul olurdu.³⁵ Hilaf ilmini Nevkânî'den öğrenden Kadî'l-Kudat 'İmadüddîn Nasr b. Abdürrezzak onun talebeleri arasında zikredilebilir.³⁶

Ebu'l Kasım el-Kazvînî: Eyyubiler döneminde Mısır'da çalışan diğer bir İranlı müderris âlim de Ebu'l Kasım Mahmud b. Muhammed b. Huseyin el-Kazvînî eş-Şafîî (529/1134-578/1182) idi. O, Kazvin'de doğmuş ve Kahire'de Meşhedü'l Huseyn'de İslâmî ilimleri tedris ile meşgul olmuştu. Orada bir vaaz meclisine de sahipti.³⁷

el-İsferayinî: el-Erşed Ömer b. Siraceddîn el-İsferayinî eş-Şafîî (605/1208-672/1273) Horasan doğumlu bir diğer âlimdir. Mısır'da Müneyye b. Hasîb mıntkasında İslâmî ilimlerle meşgul oluyordu. Karafe'de Salahiyye medresesinde bir süre muîdlik yapan el-İsferayinî daha sonra Serveriyye medresesinin müderrisi oldu. İran eğitimi el-İsferayinî, Fahreddîn er-Razî'nin talebelerindendi.³⁸

³¹ Münzirî *et-Tekmile*, III/318-319; Safedî, *el-Vafî bi'l-vefeyât*, VI/217.

³² Sibt İbn Cevzî, *Mirâtu'z-zaman, fi târihi'l-a'yân*, (Haydarâbâd: Dâiretu'l-mâirifi'l-Osmâniyye, 1370), VIII/I/415, Ebu Şame, *er-Ravzateyn*, II/240.

³³ Sadreddîn bundan sonra Kahire'deki Meşhedü'l-Hüseyn'de tedriste bulunmuştur. İbn 'İmad, *Şezerât*, III/77.

³⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV/225-226; Sübkî, *Tabakât*, VI/389-391.

³⁵ İbn Kadî Şühbe, *Tabakâtu's-Şafiiyye*, 351-354; Ebu Şame, *Zeyl*, 10; Münzirî, *et-Tekmile*, VII/29; Esnevî, *Tabakâtu's-Şafiiyye*, thk. Abdullah el-Cubûrî, (Bağdat: Matbaatu'l-İrşad, 1390-1391) II/499-500.

³⁶ Zehebî, *Siyer*, XXII/397.

³⁷ Münzirî, *et-Tekmile*, I/276.

³⁸ İbn Şeddad, *Târihu'l-Meliki'z-Zâhir*, neşr. Ahmed Hafîf, (Wiesbaden: Dâru'n-Neşr, 1983), 43.

Şemseddîn el-İsfehânî: Bazı kaynaklarda³⁹ Şemseddîn Muhammed b. Mahmud el-İsfehânî'den (ö.688/1289) söz edilmiştir. el-İsfehânî, Yukarı Mısır'da Kavs şehrinde kıraat gibi bazı İslamî ilimlerle meşgul olmuştur. Mısır'ın seçkin âlimlerinden ve Necmiyye medresesi müderrisi Hüseyin b. Ebî Bekr es-Sebtî el-Kavsî (ö.632/1234), el-İsfehânî'den ilim tahsil ederek usûl ilmini ondan öğrenmiştir.⁴⁰

İbn Bündâr: İbn Bündâr olarak meşhur olan ve bir müddet Fahriyye medresesi müderrisliği yapan Şerefüddîn Ebu'l-Kasım Abdülkerim (ö.627/1229) de bir diğer İranlı âlimdi. O, tedris faaliyetlerinin yanı sıra Kahire'deki Fahreddîn mescidinde imamlık görevini de üstlenmişti.⁴¹

İbn Tâhir el-Fârisî: Ebu Abdillah Nureddîn Hüseyin b. Ömer b. Tâhir el-Fârisî el-Hanefî (ö.653/1255), İran'ın Fars vilayetinden olup Mısır'a göç eden diğer bir âlimdir. Tıp ilminde de uzman olan bu âlim, İslamî ilimlerde meşhur bir müderris olup Salihyye medresesinin imamı idi.⁴²

İbn Osman el-Merâğî: Mısır'a giden İranlı diğer bir muhacir âlim, Cemaleddîn İshak b. Yakub b. Osman el-Merâğî eş-Şafiî (ö.639/1241), Azerbeycan'ın Merâğâ şehrinde doğdu. İskenderiye camiinde İslamî ilimlerin tedrisiyle meşgul oldu.⁴³

Abdülvehhâb eş-Şîrâzî: Şiraz'da doğan Necmeddîn Ebu'l Ala b. Şerefüddîn Abdülvehhâb eş-Şîrâzî el-Hanbelî de Mısır'a gittikten sonra İslamî ilimleri talim etmekle meşgul olmuş ve Sünnîliği savunmak ve himaye etmekle şöhrat bulmuştur.⁴⁴

İmâdüddîn el-İsfehânî: Eyyûbî döneminin meşhur tarihçisi 'Imâdüddîn Muhammed b. Muhammed el-İsfehânî (ö.597/1200) de Mısır'da bir grup talebeye hadis ilmini öğretmekle meşgul olmuştur. Nitekim daha önce adı geçen Ebu'l-Feth el-Kudaî, Mısır'da ikamet ederken hadis ilminde İmâdüddîn'e talebelik etmiştir.⁴⁵

1. Devlet Teşkilâtında Çalışan Müderrisler

Cüveynîler: Eyyûbîler döneminde Mısır'da eğitim faaliyetlerindeki vazifelerinin yanı sıra politik bir makam ve nüfuz elden eden İranlı alimlerin en önemlileri Cüveynî ailesinin üyeleridir. Daha önce adı geçen- Sadreddîn el-Cüveynî'nin oğlu Ebu'l-Abbas Kemaleddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Muhammed b. Hameveyh el-Cüveynî (ö.640/1242), bu ailenin önde gelen üyelerinden birisi idi.⁴⁶

Cüveynî'de doğduktan sonra Mısır'a giden Kemaleddîn Nasiriyye, Salahiyye ve Meşhedu'l-Hüseyin medreselerinde, kardeşi 'Imâdeddîn Ömer ise Salahiyye medresesinde müderrislik yapmıştır.⁴⁷ Diğer kardeşleri Muinüddîn Hasan ve Fahreddîn Yusuf da bu dönemde Mısır'ın tanınmış âlim ve müderrisleri arasında yer almaktaydılar. Eş'ârî görüşlerinin mutaassıp takipçileri olan bu aile üyeleri aynı zamanda Melik Kamil'in sütkardeşleri olup Eyyûbîlerin

³⁹ Üdfüvî, *et-Tâliu's-sâid*, 221-222; Sübkî, *Tabakât*, VIII/100-102.

⁴⁰ Üdfüvî, *et-Tâliu's-Sâid*, 221-222.

⁴¹ Münzirî, *et-Tekmile*, II/197.

⁴² İbn 'İmad, *Şezerât*, 345; İbn Ebî'l-Vefa, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, I/216.

⁴³ Zehebî, *Tarih*, XVI/301.

⁴⁴ İbn Receb, *Kitâbu'z-zeyl alâ tabakâti'l-Hanabile*, (Kahire: 1372), I/370; Münzirî, *et-Tekmile*, II/116-117.

⁴⁵ Münzirî, *et-Tekmile*, II/376-377; Zehebî, *Târîh*, IX/136-137; Esnevî, *Tabakâtu's-Şafiyye*, II/115; Sübkî, *Tabakât*, VIII/389.

⁴⁶ Sübkî, *Tabakât*, VIII/297-298; Makrizî, *Sulûk*, I/I, 261; Gottschalk, "Die Aulad Sayh as-Suyuh", 78-82.

⁴⁷ Yünûnî, *Zeylu Mir'rati'z-zaman*, II/215-216.

önde gelen devlet adamları arasında yer almaktaydılar. Bu aile, bürokrasi ve yönetim ile ilgili önemli makamlara sahip olduğu için alınan pek çok siyasî kararda rol oynamış bir aile idi.⁴⁸

Ebû Saîd et-Tebrizî: Eyyûbîler döneminde bazı İranlı âlimler, eğitim-öğretim işlerinin yanı sıra yargı erkinde kadı veya şâhid gibi görevlerde de hizmet ediyorlardı. Bu âlimler arasında İran ve Irak'ta eğitim gören, Eyyûbî sultanlarının ikramına mazhar olan, *el-Muhtasar fi'l-Fıkh* adlı eseri telif eden ve Fustât Nasırıyye medresesinde müderrislik yapan fakih Eminuddîn Ebû Saîd Mansur b. Ebu'l-Hayr b. İsmail b. Ali et-Tebrizî el-Varanî'yi (ö.621/1224) saymak mümkündür.⁴⁹

Ebû Abdillâh el-Urmevî: Kadı Şemseddîn ya da eş-Şerif Ebu Abdillah Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Alevî el Hüseyinî el-Urmevî (ö.650/1252) Eyyûbîler döneminde Mısır'ın en seçkin âlimlerinden olup Nasırıyye Medresesi son müderrisi idi.⁵⁰ el-Urmevî, iyi bir hatip idi ve Mısır'da bazı siyasî ve sosyal meselelerle ilgili hutbeleri o okurdu. Urmevî, Melik Kamil ile sahip olduğu yakın ilişkiler sayesinde Kazasker veya Eyyûbî ordusunun kadılığını yapıyordu. Nesebi vasıtasıyla Mısır'da Nakîbu'l-eşrâf makamına kadar ulaştı.⁵¹ Daha önce işaret edilen Şemseddîn Muhammed el-İsfehânî Kûs'ta tedrisin yanı sıra bu şehrin kadılığını da yapıyordu.⁵²

ez-Zahîr el-Farisî: ez-Zahîr adıyla bilinen Ebu Hasan b. Hayr b. Ebi'l-Hüseyin en-Nu'manî el-Farisî (ö.597-598/1200-1201), Melik Aziz tarafından büyük bir ücretle Kahire Ezkeşiyye medresesine müderris olarak tayin edilen bir diğer İranlı alimdir. O, Şiraz'da Hanefî fıkhını öğrendi. Edebiyat, tıp, matematik, astronomi, mantık, nahiv, tefsir ve kelamda uzman bir âlim olan ez-Zahîr, mantık gibi aklî ilimlere de ilgi duydu. Bu nedenle Şihabuddîn et-Tûsî gibi Eş'ârîler ona muhalefet ve düşmanlık ediyorlardı. ez-Zahîr, Melik Aziz'in yakın arkadaşlarından ve müşavirlerindendi. Melik Aziz'in siyaseti üzerinde onun geniş bir tesiri vardı. ez-Zahîr, sultanın yanında siyasî konularda yapılan münazara ve görüşmelerde mantık ilmindeki bilgisinden yararlanıyordu.⁵³

Efdaluddîn el-Hûnecî: Kahire Salihyye medresesinin ilk müderrislerinden olan diğer bir kişi de 590/1193 yılında İsfahan yakınlarındaki Hûnecân köyünde dünyaya gelmiş, 646 yılında vefat etmiş Efdaluddîn Ebu Abdillah Muhammed b. Nâmâver b. Abdilmelik el-Hûnecî eş-Şafiî'dir. Salihyye medresesinde Ehl-i sünnet'in dört fıkıh mezhebinin tedrisi için dört kürsü bulunuyordu. Şafiî mezhebinin kürsüsü Hûnecî'nin uhdesindeydi. O, fıkıhın yanı sıra felsefe ve tıp gibi ilimlerden de haberdardı. *Uyûnu'l-Enbâ fi Tabakâti'l-Etibbâ* adlı eserin müellifi İbn Ebî Usaybi'a tıbbın bazı konularını ondan almıştır. Mantıkta da öne çıkan Hûnecî, *el-Mûcez fi'l-Mantık* ve *Edvâru'l-Hamiyat* gibi eserleri yazdı. Hûnecî, bir süre Mısır baş kadılığını da yaptı ve

⁴⁸ Zehebî, *Târîh*, IV/96-97; İbn Cevzî, VIII/II/736, 739; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, VIII/74; Makrizî, *Sulûk*, I/III, 67; Yunûnî, *Zeyl*, II, 215-216; Sübkî, *Tabakât*, VIII/342; Gottschalk, "Die Aulad", p 78-82, 84-87.

⁴⁹ Sübkî, *Tabakât*, VII/322-323; VIII/324-325; Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I/410.

⁵⁰ İbn Dokmak, *Nüzhetu'l-enâm fi târihi'l-İslam*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420.), I/93; Makrizî, *Httat*, II/364.

⁵¹ İbn Vâsıl, *Muferricu'l-kurûb fi ahbâri benî Eyyûb*, neşr. thk. Cemâleddîn eş-Şeyyâl-Hasaneyn Muhammed Rabî', (Kahire: Danişgâh-i Fuad-i Evvel ve Daru'l-Kutub, 1960), I/145; Esnevî, *Tabakatu's-Şafiyye*, II/222-223.

⁵² Üdfüvî, *et-Taliu's-sâid*, 221-222.

⁵³ Münzirî, *et-Tekmile*, II/303-304; İbn Ebi'l-Vefa, *el-Cevâhiru'l-mudiyeye*, I/191-192.

Melik Salih Eyyûb'un yakın müşavirlerinden oldu. İslam ilimlerinde talebeleri arasında edebiyatçı âlim el-İzz el-Erbilî sayılabilir.⁵⁴

İzzeddîn eş-Şîrazî: İzzeddîn Abdulhadî b. Şerafeddîn Abdulvehhab eş-Şîrazî el-Hanbelî, Eyyûbîler döneminde Mısır'daki diğer İranlı bir âlimdir. İzzeddîn, Fustât'ta Ezkeşiyye medresesini yapmış ve kendisi de bu medresede hadis tedrisiyle meşgul olmuştur. O aynı zamanda Eyyûbîlerin özellikle haçlılara karşı yaptığı savaşlarda yer alan üst düzey bir komutan olarak tebarüz etmişti.⁵⁵

Sonuç

İran, hicrî altıncı ve yedinci yüzyıllarda Mısır'ı önemli ölçüde etkilemiştir. Her iki coğrafyayı birbirine bağlayan en önemli faktör ise Sünnîlik idi. Fatımîlerin yıkılmasını müteakip Eyyûbîlerin yönetimi ele geçirmesiyle İranlı önde gelen Sünnî din adamları Mısır'a hicret etmek suretiyle kendilerinin ve seleflerinin bilimsel, kültürel ve sosyal birikimlerini Mısır'a taşıdılar. Bu süreçte İslâmî ilimler, özellikle Sünnî fıkıhı ve hadis kilit bir rol oynadı. Diğer ilimler ise bunların gölgesinde kaldı. Gazzalî ve Fahreddîn er-Razî gibi İranlıların en büyük temsilcileri oldukları Eş'ârî kelamı da Eyyûbîler ve Mısırlı öğrenciler tarafından ilgiyle karşılandı.

Önceki asırlarda Horasan'da görülen, daha sonra İran, Irak ve Şam topraklarında yayılan medreseler, Eyyûbîlerin himayesi ve İranlı âlimlerin Mısır'a gelmesiyle daha da yayıldı. Bu medreseler, İranlı âlimlerin ilmî ve kültürel birikimlerinin Mısır toplumuna taşınmasında, onların nüfuzu altında yeni bir neslin eğitilmesinde ve Mısır'da entellektüel bir kuşağın yetişmesinde önemli bir rol oynadı.

Bu makale, aynı zamanda şu tezi de ortaya koymaktadır: *Muhtelif medreseler aracılığıyla Mısır'ın ve Bilâdüşşâm'ın İranlı Sünnî âlimleri cezbetmesi sonucunda İran'ın bu seçkin sınıftan yoksun kalması, İranlıların hicrî onuncu asırda Şîliğe yönelmesinin nedenlerinden biri olarak ileri sürülebilir.*

Kaynakça

Abu Salih. *The Churches and Monasteries of Egypt*. trans. B. T. A. Evetts. London: Oxford Univ. Press 1969.

Creswell, K. A. C. *The Muslim Architecture of Egypt*. London: 1959.

Ebû Şâme. *Kitabu'r-ravzateyn fi ahbâri'd-devleteyn: en-Nuriyye ve's-Salahiyye*. thk. İbrahim ez-Zeybek. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1997.

Ebû Şâme. *Zeylu Teracimi'l-karneyn es-sâdis ve's-sâbi'*. neşr. Muhammed el-Kevserî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1974.

El²: *Encyclopaedia of Islam*. Second Edition. Brill.

el-Üdfüvî. *et-Tâli'u's-sa'idü'l-câmi' esmâ'e nücebâ'i's-sa'id*, thk. Sa'd Muhammed Hasan. ed-Dârü'l-Mısriyye li't-te'lif ve't-tercüme. Kahire 1966.

Esnevî. *Tabakâtu's-Şafiiyye*. thk. Abdullah el-Cubûrî. Bağdat: Matbaatu'l-İrşad. 1390-1391.

Et. Combe, J. Sauvaget et G. Wiet. *Repertoire Chronologique D'Epigraphie Arabe*. Caire: 1931.

⁵⁴ İbn Vasil, *Muferricu'l-kurûb*, 35-36; İbn Ebî Usaybi'a, *'Uyûnu'l-enbiya fi tabakati'l-etibba*, (Kahire, Mektebetu'l-Vehbiyye, 1882), II/120-221; *Safedî, el-Vafi bi'l-vefeyât*, V/107-109; Sübkî, *Tabakât*, VIII/105-106; *Esnevî, Tabakâtu's-Şafiiyye*, I/502-503; İbn 'İmad, *Şezarât*, III/236-237; Zehebî, *Siyer*, XXIII/228.

- Gottschalk, Hans L. "Die Aulad Saih as-suyuh (Banu Hamawiya)" WZKM. 53 (1957), P. 57-87.
- Hamevî. *Mu'cemu'l-buldân*. Beyrut: Daru Sadr, 1995.
- İbn 'İmad el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*: Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Cübeyr. *Rihle*. Beyrut: 1404.
- İbn Dokmak. *Nüzhetu'l-enam fî Tarihi'l-İslam*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420.
- İbn Ebî Usaybî'a. *'Uyûnu'l-enbâ fî tabakati'l-etibba*. Kahire: Mektebetu'l-Vehbiyye, 1882.
- İbn Ebi'l-Vefa el-Kureşî. *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabkâti'l-Hanefiyye*. Haydarabâd: Dairetu'l-Osmâniyye, 1408.
- İbn Esîr. *el-Kamil fî't-târîh*. thk. Ali Şirinî. Beyrut: Daru İhyai't-turasi'l-Arabî, 1408.
- İbn Furat. *Tarihu'd-düvel ve'l-mulûk*. Beyrut: 1942.
- İbn Hacer. *Ref'ul-isr an kudâti Mısır*. neşr. Hamid Abdulhamid. Kahire: Matbaatu'l-Emiriyye, 1957-1961.
- İbn Halebî. *Silatu't-tekmile li vefeyâti'n-nekale*. neşr. Beşşâr Avvad Marûf, Beyrut: Daru'l-ğarbi'l-İslamî, 2007.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1968.
- İbn Kadî Şühbe. *Tabakâtu's-Şafiiyye*. neşr. el-Hâfız Abdulalim Han. Beyrut: Daru'n-Nedve el-cedide, 1407.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Mektebetu'l-Meârif, ts.
- İbn Receb. *Kitâbu'z-Zeyl alâ tabakâti'l-Hanabile*. Kahire: 1372.
- İbn Şeddâd. *Tarihu'l-Meliki'z-Zâhir*, neşr. Ahmed Hafîf. Wiesbaden: Daru'n-Neşr, 1983.
- İbn Tağri Berdî. *en-Nucûmu'z-zâhire, fî mulûki Mısır ve'l-Kahire*. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1375.
- İbn Vâsıl. *Muferricu'l-kurûb fî ahbâri Benî Eyyûb*. thk. Cemâleddîn eş-Şeyyâl-Hasaneyn Muhammed Rabi'. Kahire: Danişgâh-i Fuad-i Evvel ve Daru'l-Kutub, 1960).
- İbn Zeyyât. *el-Kevekibu's-seyyâre fî tertibi'z-ziyâre*. neşr. A. Teymur. Bağdat: Mektebetu'l-Musenna, 1907.
- İkbal, Aştîyânî Abbas. *Târîh-i İnan*. Tahran: İntişarât-i Tahran, 1382.
- Kalkaşandî, Ebu'l-Abbas Ahmed. *Subhu'l-a'sâ fî smaati'l-inşâ*. Kahire: Vezâretu's-sekâfe ve'l-irşâdi'l-kavmî, ts.
- Kesaî, Nurullah. *Mukaddime-i ber Tercume-i Kitab-i Tarih-i Danişgahha-yi Bozorg-i İslamî*. Eser-i Abdurrahman Ğanime. Tahran: İntişarât-i Danişgâh-i Tahran, 1377.
- Makdisi, George. *The Rise of Colleges*. Edinburgh: 1981.
- Makrizî. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutati ve'l-âsâr*, Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- Makrizî. *el-Mukffa'l-kebîr*, neşr. Muhammed el-Aylavî. Beyrut: Daru'l-ğarbi'l-İslamî, 1407.
- Makrizî. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, neşr. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- Münzirî. *et-Tekmile li vefeyâti'n-nekale*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. Necef: 1968-1971.
- Nasrî Tahirî, Abdullah. *Fatimîyân der Mısır*. Kum: Pejuheşkede-i Havza ve Danişgâh, 1379.

Nuaymî. *ed-Dâris fî târîhi'l-medaris*. neşr. İbrahim Şemseddîn. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.

Safedî. *el-Vaî bi'l-vefeyât*, Dimaşk-Beyrut, 1931.

Sehavî. *et-Tibru'l-mesbûk fî zeyli's-sulûk*. Kahire: ts.

Sıbt İbn Cevzî. *Mirâtu'z-zaman, fî târîhi'l-a'yân*. Haydarabâd: Dairetu'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1370.

Suyûtî. *Hüsnu'l-muhadara*, neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabîyye, 1967.

Sübkî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv-Mahmud Muhammed et-Tanahî. Cize: Daru Hecr li't-tibâe, 1992.

Şelebî, Ahmed. *Tarih-i Amuzeş der İslam*, trc. Muhammed Hüseyin Sakit. Tahran: Defter-i neşr-i ferheng-i İslamî, 1371.

Zehebî. Muhammed b. Ahmed, *el-İber fî haberi men ğaber*, thk. Selaheddîn el-Muneccid. Kuveyt: 1948.

Zehebî. *Siyeru 'alâmi'n-nubelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvut- Naim el-Arkusî, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1413.